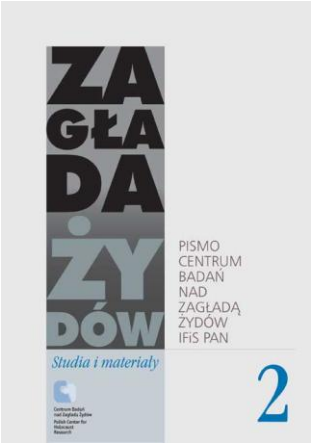

Zagłada Żydów. Studia i Materiały
Holocaust Studies and Materials

VOL. 2 (2006)

ISSN: 1895-247X
eISSN: 2657-3571
DOI: 10.32927
WWW: www.zagladazydow.pl

Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN
Polish Center for Holocaust Research

Wydawnictwa ciągłe: Yad Vashem Studies, DAPIM, GALED [Witold Mędykowski] Revue d'histoire de la Shoah [Audrey Kichlewsky]

Continous publications: Yad Vashem Studies, DAPIM, GALED [Witold Mędykowski] Revue d'histoire de la Shoah [Audrey Kichlewsky]

Witold Mędykowski

redakcja@holocaustresearch.pl

Audrey Kichlewsky

redakcja@holocaustresearch.pl

DOI: https://doi.org/10.32927/ZZSiM.215
Strony/Pages: 576-587

CC BY

OPEN ACCESS

Omówienie wydawnictw ciągłych

I. „GAL-ED: On the History and Culture of Polish Jewry" 2006

[Pomnik: Pismo Dotyczące Historii i Kultury Polskich Żydów], t. 20, red. David Engel, The Institute of Polish Jewry and Israel-Poland Relations, The Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv University, 326 stron

Gabriel N. Finder, *The Trial of Shepsl Rotholc and Politics of Retribution in the Aftermath Holocaust* [Proces Shepsla Rotholca a polityka kary w następstwie Zagłady]

Przedruk tego artykułu w polskim tłumaczeniu jest publikowany w bieżącym numerze „Zagłada Żydów. Studia i Materiały".

Nathan Cohen, *Pisma publicystyczne Yitzhaka Katzenelsona z okresu zdobywania władzy przez nazistów*. s. 101–113 (hebrajski)

Autor prześledził pisma publicystyczne Katzenelsona drukowane w żydowskiej gazecie „Hajnt" w latach 1933–1939, które umożliwiają dokonanie analizy wpływów bieżących wydarzeń z tego okresu na twórczość tego autora. Przegląd artykułów ukazuje pesymizm Katzenelsona i jego wątpliwości co do możliwości stawienia czoła zachowaniom agresywnym Niemiec hitlerowskich. Pomimo trudnej sytuacji Żydów w Polsce autor wierzył w możliwości intelektualne i siłę ducha narodu żydowskiego, nie przewidując nadciągającej katastrofy.

II. „Yalkut Moreshet: Periodical" 2005 (kwiecień), nr 79

[Sakwa Dziedzictwa: Pismo] Wydawane przez Moreshet – Mordechai Anielevich Memorial, The Holocaust Studies and Research Center, Dziedzictwo – Ośrodek Studiów i Badań nad Holokaustem im. Mordechaja Anielewicza, 229 stron

CZĘŚĆ I. 60. ROCZNICA ZAKOŃCZENIA WOJNY W EUROPIE I WYZWOLENIA OBOZÓW

Fred Friendly, *Michtav me-hayyal amerikai she-sihrer et makhane mauthausen* [List amerykańskiego żołnierza, który wyzwolił obóz Mauthausen], s. 9–12

Friendly był żołnierzem amerykańskiego oddziału, który wyzwolił Mauthausen. Prezentowany list został wysłany do jego matki tuż po wyzwoleniu obozu. Opisał w nim okropności, których był świadkiem, oraz opowiadania więźniów usłyszane w dniu wyzwolenia.

Irving Roth, *Ha-shihrur mi-buchenvald* [Wyzwolenie Buchenwaldu], s. 13–19

Autor, były więzień obozu w Buchenwaldzie, opisał ostatnie dni w obozie oraz przedstawił dzień wyzwolenia obozu i pierwsze chwile wolności, swoje przeżycia i zagubienie w nowej rzeczywistości. Opowieść ta jest fragmentem książki wydanej w 2004 roku[1].

Moshe (Moise) Davidson, *Lo nishkah le-olam* [Nigdy nie zapomnimy], s. 21–29

Tekst ten, przetłumaczony z rosyjskiego, został napisany przez śledczego wojskowego 69. Armii Frontu Białoruskiego, która wyzwoliła Majdanek – pierwszy wielki obóz koncentracyjny oswobodzony przez wojska koalicji. Komisja, której był członkiem, przez miesiąc po wyzwoleniu zbierała materiały dotyczące obozu, relacje byłych więźniów i szkicowała plany.

Konstantin Simonov, *Mavet le-kovshim ha-germanim – hoveret le-hayyalei ha-tazva ha-adom* [Śmierć niemieckim najeźdźcom], s. 31–37

Są to fragmenty pamfletu Simonowa, poety znanego w Związku Sowieckim, zaadresowanego do żołnierzy Armii Czerwonej. Opisał w nim swoje wrażenia po wizycie w obozie na Majdanku i relacje wielu byłych więźniów.

Chaim Shalem, *Mikhtavei zaaka shel hillel zaidman mi-makhane vittel* [Listy pełne krzyku i rozpaczy Hilela Seidmana z obozu w Vittel], s. 39–50

Autor wykorzystał listy Seidmana, który w wyniku afery Hotelu Polskiego został wywieziony do obozu w Vittel. Seidman wzywa w nich do przyśpieszenia akcji ratowania Żydów w tym i innych obozach, zanim ich los będzie przesądzony.

Benjamin Meirchak, *Yehudim be-tzvaot baalot ha-berith be-milhemet ha-olam ha-shniya* [Żydzi w wojskach koalicji w czasie drugiej wojny światowej], s. 51–70

Meirchak[2] przedstawia statystyki pokazujące liczbę Żydów służących w wojskach w poszczególnych krajach, liczbę odznaczonych i inne dane. Według autora liczba Żydów służących w różnych armiach jest proporcjonalna do wielkości danej wspólnoty żydowskiej w danym kraju i porównywalna do wysiłku nie-Żydów.

CZĘŚĆ II. STUDIA

Amos Goldberg, *Me-arba'a yotze ehad: al ha-meshutaf le-yekel, hilberg ve-Goldhagen ve-al yehudo shel kristofer brauning* [Z czterech pozostaje jeden: o tym co wspólne między Jäckelem, Hilbergiem, Goldhagenem i o osobliwości Christophera Browninga], s. 71–96

Goldberg podejmuje temat piśmiennictwa czterech wybitnych badaczy Zagłady na temat „ostatecznego rozwiązania" oraz kwestii motywacji wykonawców zbrodni.

---

[1] I. Roth, *Bondi's Brother: A Story of Love, Betrayal, Loss and Survival*, 2004.

[2] Benjamin Meirchak, inż., ur. 2 lipca 1917 we Włocławku, zm. 25 marca 2005 r. w Tel Awiwie, autor wielu książek poświęconych Żydom-żołnierzom służącym w armiach polskich i poległym na różnych frontach II wojny światowej. Niektóre z jego prac ukazały się w języku polskim, np. *Żydzi-żołnierze wojsk polskich polegli na frontach II wojny światowej*, Bellona, Warszawa 2001.

Moshe Eilon, *Hayei yehudei germania be-shnat 1936* [Życie Żydów niemieckich w 1936 roku], s. 97–130

Autor na podstawie różnych źródeł, m.in. prasy oraz wspomnień powojennych, przedstawił sytuację Żydów niemieckich.

Shmuel Krakowski, *Hitnagdut ha-yehudit be-general-guvernement* [Opór Żydów w Generalnym Gubernatorstwie], s. 131–144

Jest to tekst referatu wygłoszonego na międzynarodowej konferencji „Akcja Reinhardt" zorganizowanej przez IPN w Lublinie w 2002 roku. Tekst był publikowany w języku polskim[3].

CZĘŚĆ III. CZŁONKOWIE HA-SZOMER HA-CAIR W OKRESIE ZAGŁADY

Mordechai Altshuler, *Divuah shel sherutey ha-bitahon ha-sovietiim be-bielorusia al ha-peulot neged anashey ha-shomer ha-tzair be-lida, may-yuli 1940* [Raport dowództwa Sowieckich Służb Bezpieczeństwa na Białorusi na temat działalności skierowanej przeciw członkom Ha-Szomer ha-Cair w Lidzie w maju–lipcu 1940 roku], s. 145–150

Jest to tekst raportu opatrzony przedmową i komentarzem Altschulera. Raport mówi o działalności Ha-Szomer ha-Cair, kierowanej przez Yosefa Kaplana. Działalność ta została określona mianem antyrewolucyjnej.

Avraham Nagari, *Mishpat ha-shomer ha-tzair be-bukaresht 1942* [Proces przeciwko Ha-Szomer ha-Cair w Bukareszcie w 1942 roku], s. 151–182

Autor opisał losy członków Ha-Szomer ha-Cair w Rumunii, poczynając od aresztowania na wiosnę 1942 do ich uwolnienia w wyniku kapitulacji Rumunii.

Dov Levin[4], *Im rove ba-yad ve-im eretz-israel ba-lev* [Z karabinem w ręku i Ziemią Izraela w sercu], s. 183–204

Levin przedstawił historię ruchu Ha-Szomer ha-Cair, którego był członkiem w rodzinnym mieście Kownie oraz swoje przeżycia w partyzantce litewskiej, a także nielegalną emigrację do Erec Israel po wojnie.

Akiva Nir, *Toledot ish ha-shomer ha-tzair be-slovakia* [Historia członka Ha-Szomer ha-Cair na Słowacji], s. 205–210

Niedawno zmarły Akiva Nir w czasie wojny był partyzantem na Słowacji, a później trafił do obozu Sered oraz partyzantki.

Eli Netzer, *Shelosha mivtzaim meshutafim mnei rabim* [Trzy operacje spośród wielu], s. 211–220

W artykule opisano próby ocalenia Żydów na Węgrzech przeprowadzane przez członków ruchów młodzieżowych.

---

[3] D. Libionka (red.), *„Operacja Reinhardt": Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*, IPN, Warszawa 2004.

[4] Dov Levin jest autorem wydanej w Polsce książki *Żydzi wschodnioeuropejscy podczas II wojny światowej*, Instytut Studiów Politycznych PAN–Wydawnictwo RYTM, Warszawa 2005.

CZĘŚĆ IV. PRZEGLĄD KSIĄŻEK

Eldad Charuvi, *Ze lo haya mitos – ze hitrahesh be-metziut* [To nie był mit – to wydarzyło się naprawdę], (recenzja), s. 221–224

Książka *Haviva* autorstwa Tehili i Zeeva Ofer to historia Havivy Reik, członka grupy spadochroniarzy żydowskich z Palestyny, zrzuconych na terenach okupowanej Europu w celu niesienia pomocy i wsparcia tamtejszym Żydom.

Gavriel A. Alexander, *Le-toledot shoat yehudey germania* [Z historii Zagłady w Niemczech], (recenzja), s. 225–229

Książka *Helmut ha-lev* [Bicie serca] Rivki Elkin podejmuje temat pomocy społecznej niesionej przez wspólnotę żydowską w Niemczech od dojścia do władzy nazistów aż do końca wojny.

III. „Yalkut Moreshet: Periodical” 2005 (listopad), nr 80

[Sakwa Dziedzictwa: Pismo] Wydawane przez Moreshet – Mordechai Anielevich Memorial, The Holocaust Studies and Research Center, Dziedzictwo – Ośrodek Studiów i Badań nad Holokaustem im. Mordechaja Anielewicza, 197 stron

CZĘŚĆ I

Adi Portugez, *Reshita shel moreshet* [Początki „Dziedzictwa”], s. 13–25

Autor przedstawia inicjatywy grupy byłych partyzantów, które doprowadziły do powstania „Moreshet” [Ośrodka Dziedzictwo]. Jest to unikalny projekt Kibbutz Ha-Artzi i Ha-Szomer ha-Cair poświęcony upamiętnieniu i badaniom nad Zagładą. „Yalkut Moreshet” jest pierwszym czasopismem akademickim poświęconym problemom Zagłady w Izraelu.

CZĘŚĆ II. STUDIA

Moshe Arens[5], *Ha-irgun ha-tzvai ha-yehudi*[6] [Żydowski Związek Wojskowy], s. 27–50

Artykuł prezentuje ŻZW przed powstaniem w getcie warszawskim. Według Arensa historycy nie opisali dotychczas roli ŻZW w sposób zrównoważony. Jego zdaniem walki na placu Muranowskim były jednym z najistotniejszych działań bojowych w czasie powstania.

Israel Gutman, *Eih osim historia* [Jak tworzymy historię], s. 51–83

Gutman podejmuje polemikę z Marianem Apfelbaumem[7] i Moshe Arensem, którzy podjęli próbę przedstawienia ŻZW jako pierwszej i najsilniejszej żydowskiej organizacji

---

[5] Moshe Arens, ur. w 1925 r. w Kownie, izraelski polityk, członek prawicowej partii Likud, były minister obrony i spraw zagranicznych Izraela.

[6] Artykuł był wcześniej publikowany w „Holcaust and Genocide Studies” 2005, t. 19, nr 2.

[7] M. Apfelbaum, *Retour sur le ghetto de Varsovie*, O. Jacob, Paryż 2002. (*Dwa sztandary: Rzecz o powstaniu w gettcie warszawskim*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003). Książka ukazała się także w języku hebrajskim.

wojskowej w Warszawie, a później w getcie warszawskim, oraz wyolbrzymiania jej roli w czasie powstania. Gutman podważa prawdziwość tych tez, podaje w wątpliwość źródła, na które się powołują, i twierdzi, że ich publikacje są próbą politycznych manipulacji.

Levana (Jeanine) Frenk, *Yitzug ha-shoa be-seratim ha-israelim be-shnot he-hamishim: bein patzyfizm le-militarizm* [Reprezentacja Zagłady w filmach izraelskich lat 50.: między pacyfizmem a militaryzmem], s. 85–108

Frenk stawia pytanie, czy Zagłada w izraelskiej kinematografii jest przedstawiana jako wydarzenie uniwersalne czy raczej jako wydarzenie dotyczące wyłącznie Żydów. Czy Zagłada służy usprawiedliwianiu użycia siły i czy pamięć o niej wyparła wartości kultywowane w pierwszym okresie istnienia państwa Izrael – syjonizm i socjalizm.

Gila Fatran, *Ha-yehudim be-yemei ha-mered ha-slovaki* [Żydzi w dniach powstania słowackiego], s. 109–118

Gila Fatran przedstawiła sytuację Żydów na Słowacji przed powstaniem, opisała tych, którzy przyłączyli się do powstania, oraz ich tragiczny los po jego upadku. Wielu Żydów-partyzantów deportowano do Auschwitz na miesiąc przed ewakuacją obozu.

Shmuel Krakowski, *Hakhadat ha-kehila ha-yehudit be-aleksandrov al yad lodz* [O zagładzie gminy żydowskiej w Aleksandrowie koło Łodzi], s. 119–130

Krakowski przedstawił historię Żydów z Aleksandrowa, zniszczenie wspólnoty, losy uciekinierów w Łodzi i Związku Sowieckim oraz los ocalonych, którzy przeżyli okupację w Polsce, a po wojnie zmuszeni byli opuścić swoje miasto.

CZĘŚĆ III: ROZWAŻANIA

Israel A. Shapira, *Al ha-mistyfikatzya shel ha-pitaron ha-sofi be-historiografia ha-israelit* [O mistyfikacji „ostatecznego rozwiązania" w izraelskiej historiografii], s. 131–158

Shapira analizuje problem „mistyfikacji" Zagłady, tak jasno wyrażonej przez KZ-tnika[8] w czasie procesu Eichmanna w Jerozolimie. W rozumieniu KZ-tnika to, co się działo w czasie Zagłady, jest poza wymiarem ludzkiego wyobrażenia i rozumienia, a tym samym nie może być traktowane i badane ogólnie znanymi metodami, lecz jest czymś nieludzkim, mistycznym i dlatego nieporównywalnym z innymi wydarzeniami w historii. Shapira prześledził podejście izraelskich historyków do tej kwestii. Na zakończenie cytuje słowa Yehudy Bauera: „Te wydarzenia miały miejsce, a zatem było to możliwe, a jeżeli były one możliwe w przeszłości, są także możliwe w przyszłości. W tym sensie Zagłada nie jest zjawiskiem wyjątkowym i jest ostrzeżeniem na przyszłość".

[8] KZ-tnik to pseudonim (pochodzi od skrótu KZ – Konzentrationslager) Yehiela Dinura (Feinera), ur. 16 maja 1909 w Sosnowcu – zm. 17 lipca 2001 w Izraelu, pisarza, autora wielu książek o Zagładzie. Dinur w młodości uczył się w Jesziwie Mędrców Lublina i był znany jako wybitny uczeń, w Zagładzie stracił rodzinę, a sam przebywał w obozach. Po wojnie poświęcił się literaturze. Był świadkiem na procesie Adolfa Eichmanna. Jego spektakularne wystąpienie wywarło na wszystkich ogromne wrażenie – Dinur nazwał Auschwitz inną planetą, po czym zemdlał i upadł.

CZĘŚĆ IV. ZAGŁADA ŻYDÓW WĘGIERSKICH

Yehuda Bauer, *Ha-protokolim shel oshvitz* [Protokoły oświęcimskie], s. 159–167

Bauer podejmuje temat protokołów, czyli raportów dwu słowackich więźniów – Rudolfa Vrby i Alfreda Wetzlera, którzy zbiegli z obozu w Oświęcimiu. W raportach pisali o zagładzie Żydów i wzywali aliantów do zbombardowania linii kolejowych oraz urządzeń obozowych. Autor śledzi losy raportów na Słowacji, Węgrzech i na Zachodzie oraz wymienia powody, dla których Oświęcim nie został zbombardowany.

Shlomo Aharonson, *Teud hadash al shoat yehudey hungaria ve-al ha-nisyonot le-hatzala* [Nowa dokumentacja na temat Zagłady Żydów węgierskich i na temat prób ratowania], s. 169–176

Aharonson prezentuje nowe materiały dotyczące zagłady Żydów węgierskich oraz prób ich ratowania. Dokumenty, udostępnione w ostatnich latach, pochodzą z archiwów Stanów Zjednoczonych, Rosji i Izraela.

Dina Porat, *Protokol ha-mifgash bein netzigey ha-yishuv le-vein brand be-haleb* [Protokół ze spotkania reprezentantów Yishuvu[9] i Branda w Aleppo], s. 177–186

Artykuł opiera się na nieznanych dotychczas materiałach, czyli protokole ze spotkania Sharetta (Shertoka) i Branda w Aleppo oraz opiniach na temat Żydów węgierskich ukazujących się w czasie wojny w prasie w Palestynie. Dina Porat próbuje odpowiedzieć na pytania: co wiedzieli Żydzi węgierscy na temat zagłady Żydów europejskich przed inwazją Niemiec na Węgry oraz czy podejmowali próby samoobrony.

Yitzhak Kashti, *Battey ha-yeladim be-budapesht ha-kvisha be-1944* [Domy opieki nad dziećmi w okupowanym Budapeszcie w 1944 roku], s. 187–191

Kashti podjął próbę zbadania działań członków węgierskich syjonistycznych ruchów młodzieżowych w celu ratowania dzieci żydowskich w okresie eksterminacji budapeszteńskich Żydów. Według autora ten projekt działań edukacyjnych i ratunkowych jest bezprecedensowy, choć cel tego przedsięwzięcia przypomina emigrację (aliję) młodzieży do Palestyny z lat 1933–1939.

CZĘŚĆ V. DOKUMENTY

Shalom Cholawski, *Mikhtavim al sof hisul geto nesviesh* [Listy o zakończeniu likwidacji getta w Nieświeżu], s. 193–197

Cholavski, były partyzant i historyk, opublikował listy napisane przez Sonię Chishin z Nieświeża. Autorka listów była naocznym świadkiem brutalnych akcji likwidacyjnych Żydów Nieświeża.

---

[9] Yishuv – społeczeństwo żydowskie w Palestynie przed 1948 rokiem, czyli przed powstaniem państwa Izrael.

IV. „Yad Vashem Studies" 2005, t. 33, red. David Silberklang, Yad Vashem, Jerusalem 2005, stron 495

ŻYDZI WARSZAWSCY

Havi Ben Sasson i Lea Preis, *Dni brzasku: brakujące strony z dziennika Abrahama Lewina z getta warszawskiego, maj–lipiec 1942*, s. 7–60

Autorki przedstawiają sylwetkę Abrahama Lewina oraz historię odkrycia i identyfikacji brakujących i niepublikowanych wcześniej fragmentów jego dziennika z maja–lipca 1942 roku.

Esther Farbstein, *Spojrzenie z bliska na Judenrat: Pamiętniki Pniny Weiss – żony członka pierwszego Judenratu w Warszawie*, s. 61–99

Farbstein opisuje losy Pniny i Abrahama Weissów, ich działalność i okoliczności wyjazdu z Polski. Tekst uzupełniają fragmenty dziennika Pniny Weiss.

Moshe Arens, *Powstanie w getcie warszawskim – a reappraisal*, s. 101–142

Artykuł Arensa to kolejna próba przybliżenia działalności Żydowskiego Związku Wojskowego (ŻZW). Arens stara się zrekonstruować przebieg działań bojowych ŻZW w czasie powstania w getcie warszawskim w dniach 19–28 kwietnia 1942 roku. Teksty Arensa, który nie jest zawodowym historykiem, spotkały się z krytyką takich autorów, jak Izrael Gutman i Dariusz Libionka. Krytyce poddano problematyczną bazę źródłową oraz próbę wyolbrzymienia roli ŻZW powodowaną motywami politycznymi.

POWOJENNE ZACHOWANIA I PAMIĘĆ

Natalia Aleksiun, *Polski Kościół katolicki a problem żydowski w Polsce, 1944–1948*, s. 143–170

Aleksiun poddała analizie postawę Kościoła katolickiego w Polsce przed pogromem kieleckim w lipcu 1946 roku i po pogromie oraz reakcje prasy katolickiej.

Sharon Kangisser Cohen, *Milczenie ukrytych dzieci ocalonych z Zagłady*, s. 171–202

Dzieci żydowskich ocalonych z Zagłady milczały przez wiele lat. Przyjmuje się, że określenie „ocaleni-dzieci" to ci, którzy w chwili zakończenia wojny mieli mniej niż 16 lat. Autorka przeprowadziła interdyscyplinarne badania z pogranicza historii i psychologii. Odrzucenie żydowskości i milczenie dawały szansę na przeżycie, milczenie i przystosowanie się do otoczenia cechowały te osoby również po wojnie. Artykuł porusza także problem ich pamięci o czasach Zagłady, wcześniej traktowanej przez badaczy jako niepełnowartościowa.

Boaz Cohen, *Trudne początki badań nad Zagładą w Izraelu*, s. 203–243

W tekście przedstawiono pierwsze lata działalności Yad Vashem (od 1953 do końca lat 60.) oraz czynniki wpływające na kształt i zakres działalności tej instytucji. Szczególnej

analizie poddano osoby stojące na czele tej instytucji i konflikt między zawodowymi historykami z Uniwersytetu Hebrajskiego, pozbawionymi doświadczenia wojny i prześladowań nazistowskich, a grupą ocalonych, najczęściej uczestników walki z nazistami i historyków pochodzących z krajów okupacji, głównie z Polski.

BADANIA

Yehuda Bauer, ***Buczacz i Krzemieniec: historia dwu miast podczas Zagłady***, s. 245–306

Tekst ten jest kontynuacją krótkich monograficznych artykułów dotyczących historii Zagłady w średnich miastach Europy Środkowo-Wschodniej[10]. W części wstępnej omówiono podłoże historyczno-kulturowe tych miast istotnych dla rozwoju kultury żydowskiej, gdyż w Buczaczu urodzili się i wychowywali m.in. pisarz Szmuel Josef Agnon, laureat Nagrody Nobla z dziedziny literatury, Emanuel Ringelblum i Szymon Wiesenthal. W dalszej części omówiono okres sowiecki i okupację niemiecką. Zasadniczą część tekstu poświęcono przeglądowi instytucji niemieckich i akcji likwidacyjnych. Tekst kończy się próbą podsumowania różnic i podobieństw tego okresu w tych miejscowościach.

Liliana Piciotto, ***Tabele statystyczne dotyczące Zagłady we Włoszech wraz z bliższym spojrzeniem na mechanizm deportacji***, s. 307–346

W tekście autorka przedstawiła podsumowanie długoletnich badań Centrum Współczesnej Dokumentacji Żydowskiej w Mediolanie dotyczące Żydów włoskich przed Zagładą i w okresie Zagłady. W tekście zamieszczono tabele danych dotyczących transportów do obozów koncentracyjnych z Włoch i terenów okupowanych, dane dotyczące ofiar i ocalonych w różnych obozach.

Chaim Shalem, ***„Pamiętaj, nie ma teraz zbyt wielu Eissów na szwajcarskim rynku". Przedsięwzięcia pomocy i ratowania podjęte przez Chaima Eissa w Szwajcarii***, s. 347–379

Chaim Israel Eiss, urodzony w Galicji, a mieszkający w Zurychu, już w latach 20. i 30. pomagał wielu Żydom, szczególnie po dojściu Hitlera do władzy. W latach 1942–1943 Eiss wysyłał paszporty i promesy krajów neutralnych Żydom w gettach.

Amos Goldberg, ***Jeśli to jest człowiek. Postać człowieka w autobiograficznym i historycznym piśmiennictwie podczas Zagłady i po Zagładzie***, s. 381–429

Autor przedstawił trendy panujące w edytorstwie tekstów autobiograficznych, a następnie skoncentrował się na problemie traumatycznych przeżyć, w których pisanie stało się czynnikiem kojącym. W dalszej części tekstu autor poddał analizie problem przedstawiania autoportretu autora w tekstach oraz inne funkcje dzienników, np. wyrażenie ludzkości w czasach szału i dokonania spowiedzi.

---

[10] Poprzedni artykuł Bauera z tej serii opublikowano w „Yad Vashem Studies" 2003, nr 31 pt.: *Jewish Baranowicze in the Holocaust*, s. 95–151.

V. „Dapim: Studies on the Shoah" [Stronice: Studia nad Holokaustem] 2004, t. 18, Institute for Research of the Shoah, University of Haifa and the Ghetto Fighters House

Dieter Pohl, *Ukrainian Auxiliaries in the Murder of the Jews*, s. 7–34**.**

Dieter Pohl opisuje, czym się różnił udział w Zagładzie formacji policyjnych w krajach bałtyckich i formacji ukraińskich. W przypadku tych ostatnich ich działalność nie została dotychczas dostatecznie zbadana. Według autora większość tych policjantów była przeciętnymi ludźmi, którzy nie byli motywowani politycznie. Ponadto Ukraińcy, przeciwnie niż Rumuni czy w mniejszym stopniu Estończycy i Łotysze, byli przeważnie nadzorowani przez Niemców.

David Bankier, *The Secret and the Exposed in the Nazi Wartime Propaganda*, s. 35–53

David Bankier zaprezentował w tym tekście paradoksalną sytuację istniejącą w Niemczech podczas realizacji „ostatecznego rozwiązania". Z jednej strony ten program był objęty tajemnicą, z drugiej zaś informacje o popełnionych zbrodniach docierały do społeczeństwa niemieckiego, były wręcz częścią dyskursu politycznego mającego na celu obciążenie moralne całego społeczeństwa i wytworzenie w ten sposób pewnej wspólnoty odpowiedzialnych. Tajemnicą pozostawał natomiast sposób realizacji „ostatecznego rozwiązania".

Yael Darr, *Atoning for the Diaspora Negation: Educators and Writers for Children are reconciled with the Diaspora as news of the Holocaust are reaching them*, s. 55–76

Autorka tekstu przedstawiła dramatyczną zmianę, jaka nastąpiła podczas wojny, kiedy tradycyjna narracja diaspory dotycząca Żydów europejskich została zastąpiona empatią i poczuciem wspólnoty losu. Mogło to tylko w pewnym stopniu zneutralizować działania edukacyjne poprzednich lat. Pomimo tego krótkiego okresu z lat 1942–1945, i powrotu po wojnie do poprzednich postaw, w międzypokoleniowym dyskursie pojawiły się nowe postawy i motywy literackie.

Daniel Uziel, *The Holocaust from Above – An Aerial Tour un the Skies over Auschwitz*, s. 77–102

W czasie wojny kompleks obozowy w Auschwitz był wielokrotnie fotografowany. Szczególne wrażenie robią fotografie wykonane 23 sierpnia 1944 roku. Jednakże fotografie kompleksu obozowego są jedynie produktem ubocznym śledzenia rozbudowy i zdolności produkcyjnych koncernu IG Farben. Ponieważ nie było zainteresowania obozem jako obiektem potencjalnych bombardowań, jego obecność na fotografiach nie zainteresowała osób, które je analizowały. Dopiero w ostatnich latach wzrosło zainteresowanie fotografiami lotniczymi jako źródłem do badań historycznych, a w tym i badań nad Zagładą.

Havi Ben Sasson, *„Right Now, Jewish Warsaw Gives the Impression of a Cemetary". Life in the Warsaw Ghetto during the Great Deportation*, s. 103–124

Autorka przedstawiła życie w getcie warszawskim podczas wielkiej deportacji latem 1942 roku na podstawie bogatej dokumentacji żydowskiej na ten temat.

Avraham Nagari, *Zionist Youth Movements in Rumania, 1938–1941*, s. 125–153

W artykule przedstawiono kilka etapów działalności syjonistycznych ruchów młodzieżowych w Rumunii. W okresie poprzedzającym wybuch wojny antysemicki rząd w Rumunii utrudniał działanie syjonistów, jednak pomimo to utrzymano centra szkoleniowe i kontynuowano działalność edukacyjną i organizacyjną. Po wybuchu wojny w 1939 roku nastąpił napływ uciekinierów z Polski i niezbędne było zaopiekowanie się nimi i pomoc w dalszej drodze do Palestyny, w czym aktywnie pomagała młodzież. Po przystąpieniu Rumunii do wojny gra zaczęła się toczyć o przetrwanie.

Graciella Ben-Dror, *Anti-Semitism without Jews. The Catholic Church in Spain, 1938–1945*, s. 155–181

Tekst ten przedstawia postawy i reakcje Kościoła katolickiego w Hiszpanii w okresie 1939–1945 na wiadomości o prześladowaniach i zagładzie Żydów. Pomimo że większość Żydów opuściła kraj w roku 1936, w katolickich publikacjach z tego okresu pojawiają się antysemickie poglądy oparte na dawnych i nowych stereotypach, rozsiewanych przez katolickich intelektualistów i ludzi Kościoła, szczególnie aktywna była „Falanga Española". Według autorki antysemickie poglądy były częścią konsensusu wśród Kościoła katolickiego, poczynając od najniższych szczebli aż do biskupów i arcybiskupów.

Yael Nidam–Orvieto, *The Everyday Life of Italian Jews under the Racial Laws, 1938–1943*, s. 183–225

Autorka przedstawiła reakcję Żydów na wprowadzenie rasistowskiego prawodawstwa we Włoszech oraz trudności codziennego życia Żydów w tym kraju, które dotychczas były ignorowane czy widziane jako nieporównywalne do sytuacji Żydów w innych krajach. Przedstawiono również, w jaki sposób Żydzi włoscy pojmowali zmiany w ich kraju i w jaki sposób starano się szukać rozwiązań.

Chaim Shalem, *The Rescue Activities of Yaacov Gripel in Constantinople*, s. 227–257

Autor ukazał sylwetkę i działalność Yaacova Grippla, członka światowego ruchu Agudat Israel i emisariusza wspólnoty żydowskiej w mandatowej Palestynie (Yishuv) w Turcji.

Opracował *Witold Mędykowski*

„Revue d'histoire de la Shoah" 2005 (lipiec–grudzień), nr 183
„Klasyfikacja. Myśl. Wykluczenie. Od eugeniki do higieny rasowej"

Ostatni numer „Revue d'histoire de la Shoah" porusza kwestię relacji między nauką o człowieku a polityką, sięgając do korzeni biologii, przywołując rozmaite koncepcje (ewolucjonizm, darwinizm, eugenikę, rasizm) i ukazując ich polityczne implikacje w Europie od XIX wieku po Szoa i okres późniejszy. We wprowadzeniu do artykułu Yves Ternon przywołuje tytuł nadany numerowi i analizuje sposób, w jaki nauki przyrodnicze najpierw pojmowały istotę ludzką od narodzin biologii, teorii ewolucji Lamarcka i Darwina na początku XX wieku, po początki genetyki. Następnie ukazuje, jak te rozmaite nauki przywykły do klasyfikowania roślin, zwierząt, a wreszcie ludzi, poprzez przemianę pojęcia rasy i wprowadzenie pojęcia hierarchii i wartości. Niektórzy ludzie, uważani za gorszych, powinni zostać wykluczeni społecznie (konsekwencja darwinizmu społecznego), a nawet naukowo, dzięki eugenice. Biologiczny rasizm jest więc konsekwencją fuzji pojęcia rasy, wywiedzionego od jego pierwotnego znaczenia, oraz nauki, jaką jest biologia. Dokonując syntezy, André Pichot ukazuje także chronologię ewolucji politycznych i podkreśla konsekwencje polityczne.

Prace ilustrowane są przykładami narodowymi, zwłaszcza Niemiec z różnych okresów (Prusy, republika weimarska, III Rzesza, RFN). Czytelnika tych artykułów uderza wrażenie ciągłości. Tak oto, tłumaczy Paul Weindling, eugenika jako medycyna społeczna, chcąc uchronić populację postrzeganą jako zagrożona i poddana urazowi pierwszej wojny światowej, rozkwita za demokratycznych rządów weimarskich, których struktury posłużą bardziej radykalnej, eksterminacyjnej polityce nazistów. A zatem droga dla „higieny rasowej" została utorowana na długo przed dojściem Hitlera do władzy, jak wykazuje szczegółowe studium Benoît Massina. Co gorsza, jak podkreśla Rita Thalmann, pionierzy tych dyscyplin nie tylko walczyli, by władze polityczne dały im możliwość rozkwitu – co uczynili naziści – ale także nie zaprzestali – jak Otmar von Verschuer, który był promotorem pracy doktorskiej Mengelego – ich nauczania po wojnie i nikt im w tym nie przeszkadzał. Thalmann przedstawia nam także tekst prawnika Karla Bindinga i psychiatry Alfreda Hoche, którzy od 1920 roku rozważali problem eutanazji, pozwalając sobie oceniać, czyje życie zasługuje, a czyje nie zasługuje na prawo bytu, i wykazuje, że ich opinie usprawiedliwiały zbrodnicze poczynania nazistów. Przypomnijmy, że program eutanazji – „Aktion T4" – pochłonął około 120 000 ofiar, w większości chorych umysłowo, ale także więźniów politycznych i przymusowych robotników.

Niejako dla przeciwwagi analizowane są także przykłady francuskie i anglosaskie, co umożliwia wskazanie wpływów i różnic między tymi nowymi dziedzinami i ich

praktycznym wykorzystaniem. Od Gwen Terrenoire dowiadujemy się, że przed rokiem 1939 eugenika we Francji była przede wszystkim swoistą pozytywną higieną – chodziło o to, by poprzez edukację społeczeństwa eliminować choroby i zachęcać do reprodukcji najlepszych. Istniał jednak także nurt bardziej rasistowski, reprezentowany przez niejakiego Georges'a Vacher de Lapouge'a, którego portret kreśli Pierre-André Taguieff. Jego teoretyczny projekt przewidywał badanie interakcji między uwarunkowaniami biologicznymi i społecznymi, mające wyjaśnić ewolucję społeczeństw zgodnie z mechanizmami dziedziczności i selekcji. Jego myśl podchwyciły jednak raczej niemieckie i anglosaskie nurty eugeniki, stawiające na eliminację, czyli dążące głównie do uniemożliwienia reprodukcji jednostek uznanych za szkodliwe dla gatunku. Analizowany przez Daniela Bequemonta przykład anglosaski ukazuje przejście od darwinizmu społecznego i „prawa silniejszego" do jego zastosowania w ramach eugeniki, co w latach 1907–1940 doprowadziło do sterylizacji blisko 40 000 osób.

Druga wojna światowa przyspieszyła wprowadzenie metod eugeniki jako służących ideologii nazistowskiej. Herwig Cwech pokazuje, jak szybko wprowadzono te praktyki w Austrii po jej aneksji do Rzeszy, podkreślając szczególną rolę wiedeńskiego Urzędu Zdrowia Publicznego, który dokonywał weryfikacji małżeństw i dokonywał przymusowej sterylizacji oraz wprowadził program eutanazji. Dwukrotnie pojawia się także kwestia reakcji na te posunięcia. W Niemczech Kościół luterański generalnie pozostał lojalny wobec III Rzeszy, akceptując rolę władzy doczesnej. Okazywał niechęć wobec ingerencji państwa w sprawy kultu oraz wobec „idolatorii rasy", ale do roku 1940 nie sprzeciwiał się głośno eliminacji umysłowo chorych i dopiero po klęsce pod Stalingradem sprzeciwił się eksterminacji Żydów. Z kolei we Francji, jak utrzymuje Isabelle von Bueltzinglslöwen, wbrew zarzutom stawianym francuskim psychiatrom, którzy mieliby celowo dopuścić do śmierci 40 000 chorych w szpitalach, pojawiały się liczne protesty i żądania, by tych pacjentów otoczyć należytą opieką.

Jakie konsekwencje miała ta zbrodnicza działalność dla naszego myślenia o medycynie? Analizując niejednoznaczne postawy zachodnioniemieckiego wymiaru społeczności wobec lekarzy niemieckich, którzy aktywnie uczestniczyli w nazistowskich praktykach – czyli skazanie kilku, i to wedle niejasnych kryteriów, a uniewinnienie większości – Willi Dressen ukazuje, jakie problemy nastręczało po wojnie myślenie o powiązaniach między nauką a polityką, a zatem o odpowiedzialności człowieka. Te problemy etyczne porusza także Claire Ambroselli, bazując na tekstach Hannah Arendt na temat jerozolimskiego procesu Eichmanna. Ten ważki tekst wyjaśnia tragiczne związki między eugeniką, ideologią i zbrodnią przeciwko ludzkości, a zarazem wskazuje, jak potrzebna jest dziś odpowiednia edukacja, aby mogła powstawać humanistyczna medycyna, oparta na uniwersalnych prawach człowieka.

Ten numer, choć trudny w lekturze ze względu na techniczny charakter części artykułów, doskonale wyjaśnia związki między biologią, polityką i historią, szczególnie istotne dla badań nad zbrodniami popełnionymi w XX wieku.

Opracowała *Audrey Kichlewsky*
[z francuskiego przełożyła *Krystyna Maćkowiak*]